

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт імя Максіма Галкі»

Н. Г. Мазурына, А. Ю. Лозка

КАЛЯНДАР У ЧАСЕ І ПРАСТОРЫ: ВЫТОКІ, СІНТЭЗ КУЛЬТУР, СТЫЛІ

*Рэкамендавана выцэбна-метадычным аб'яднаннем
на педагагічнай адукацыі ў якасці выцэбна-метадычнага дапаможніка
для студэнтаў установаў вышэйшай адукацыі, якія навуваюцца
на спецыяльнасці 1-08 80 02 Тэорыя і метады навування і выхавання
(суветная і айчынная культура)*

*Вучэбнае выданне
завяшчанага распаўсюджвання*

Мінск
БІНУ
2018

**Тэма 5. СТАРАЖЫТНАІНДЫЙСКІ КАЛЯНДАР.
 КІТАЙСКІ СЕЛЬСКАГАСПАДАРЧЫ КАЛЯНДАР.
 МУСУЛЬМАНСКІ КАЛЯНДАР І ЛЕТАЗЛІЧЭННЕ**

Старажытнаіндыіскі каляндар

Паводле старажытнаіндыіскіх тэкстаў аб стварэнні свету, у першароднай цемры панаваў Хаос, яго Воды былі ўсюды бязмежна. Воды спарадзілі Агонь, сілай і энергіяй цяпла якога былі народжана Залатая Яйка. Яйка першачачаткова плавала ў бязмежным і бяздонным акіяне. Праз год з Яйка паўстаў Брахма – Творца і боскасць. Верхняя частка разбітага Яйка стала Небам, ніжняя – Зямлёй, з Павеетрам паміж імі. Тэрмін жыцця Брахмы – 100 касмічных гадоў, прычым палову сутак Брахма працуе, а астатнюю палову – 12 гадзіц, спіць.

Калмы – касмічныя суткі налічваюць 4 мільярды 320 мільянаў зямных гадоў. Прычым, калі Брахма спіць, у Сусвеце пакуе злая і дэманічная багіня Капі. Але працяваючыся, Брахма кожную раніцу ўсталяўвае сваё панаванне. Гэтага эпоха называецца Махаюга: яе працягласць 4 320 000 зямных гадоў і складаецца яна з 4-х перыядаў.

1-ы перыяд – Крытаюга. Працягваўся гэты перыяд 1 728 000 чалавечых гадоў. Гэта быў перыяд чалавечага раю: людзі радаваліся, былі шчаслівыя, у гэты перыяд яны яшчэ не ведалі, што такое хваробы, гора. Бог і Веда былі асноўнымі іх кіроўцамі.

2-гі перыяд – Трэтаюга. Працягвалася 1 296 000 чалавечых гадоў. Жыццё чалавека становіцца горш: памяншаецца справядлівасць, з’яўляюцца разнастайныя загань, але, як і раней асноўны армянёр – Бог і Веда. З’яўляецца абрад ахвярапрынашэння.

3-ці перыяд – Двапараюга. Працягваўся 864 000 гадоў. У гэты перыяд паменшылася справядлівасць, пачаўся стыйныя бедствы, хваробы, выявілася зло. Вера ў Бога стала менш зразумелая для людзей.

4-ты перыяд – Каліюга. Доўжыцца 432 000 гадоў. Самы цяжкі і амаральны перыяд: жыццё становіцца карацей, квітнеюць хваробы, зло, людзі дэградуюць, Веда забытыя. Гэта апошняя эра, пасля якой пачынаецца абнаўленне. Паводле разлікаў старажытнаіндыіскага календара, мы зараз жывем як раз у Каліюгу.

У старажытнай Індыі было 5 календароў. Календар з годам з 324 дзён – гэта 12 месяцаў па 27 дзён, з годам з 351 дзя – 13 месяцаў па 27 дзён, месяцовы календар – 12 месяцаў: 6 па 30 дзён і 6 па 29 дзён, грамадзянскі календар – 360 дзён – 12 месяцаў па 30 дзён і календар з 378 дзён. Перыядычна паміж гадамі ўстаўлялі па 9, 12, 15, 18 дзён для прывядзення іх у адпаведнасць з рэальнасцю. Найбольш паспяховым быў грамадзянскі календар з устаўкай у 21 дзень кожныя 4 гады [23; 24].

Назвы дзён тыдня ў старажытнаіндыіскіх календарах адбыліся ад назвы свяцілаў: нядзеля – адзіцца-вару (дзень Сонца), панядзелак – сама-вару (дзень Месяца), аўторак – мангала-вару (дзень Марса), серада – буджа-вару (дзень Меркурыя), чацвер – брыхаспаі-вару (дзень Юпітэра), пятніца – Шукра-вару (дзень Венера), субота – шанайшчара-вару (дзень Сатурна).

Месяцы

- Чайтра (сакавік – красавік);
- Вайшакша (красавік – май);
- Дж’яйшгха (травень – чэрвень);
- Ашадха (чэрвень – ліпень);
- Шравана (ліпень – жнівень);
- Бхадрапада (жнівень – верасень);
- Ашвіна (верасень – кастрычнік);
- Карціка (кастрычнік – лістапад);
- Маргашырына (лістапад – снежань);
- Пауша (снежань – студзень);
- Магха (студзень – люты);
- Пхальгуна (люты – сакавік).

Адзіны нацыянальны календар Індыі быў распрацаваны ў Індыі ў 50-х гг. XX ст. і прыняты з 22 сакавіка 1957 г., выкарыстоўваецца рэдка. У аснову новага календара была пакладзена эра Сака, шырока ўжывальная на працягу двух тысячгагоддзяў у многіх календарных сістэмах Індыі. 1892 г. эры Сака адпавядае часу з 22 сакавіка 1970 года па 21 сакавіка 1971 г. грыгарыянскага календара. Працягласць года роўная даўжыні трапічнага года, гэта значыць 365 суткам 5 гадзінам 48 хвілінам 46 секундам. Грамадзянскі календарны год у звычайным годзе змяшчае 365 дзён, а ў высакосным – 366. Пачынаецца год з дня, наступнага за днём вясковага раўнадзенства, што адпавядае першаму ліку месяца Чайтра. У высакосным годзе ён супадае з 21 сакавіка, а ў простым – з 22 сакавіка. Год складаецца з 12 месяцаў. У ім у высакосныя гады першыя шэсць месяцаў маюць па 31 дні, а астатнія – па 30. У простым годзе першы месяц складаецца з 30 дзён.

Кітайскі сельскагаспадарчы календар

Гэты календар вызначае дзяленне года на 24 сельскагаспадарчых сезоны па становішчы Сонца на экліптыцы. Сезоны ніяк не звязаны з рухам Месяца.

Экліптычная дэклінацыя	Перасядак	Кітайская назва	Японская назва	Карэйская назва	Вьетнамская назва	Праектыраваная дата ў грыгарыянскай календары
315°	Пачатак вясны	立春 lìchūn	立春 risshun	立春 (立春) ichun	Lịch xuân lập xuân	4-5 лістап
330°	Далёкае вёда	雨水 yǔshuǐ	雨水 usui	雨水 (雨水) usui	lịch hị xuân雨水	19-20 лістап
345°	Пера абуджэння ліліяк	驚蟄 (啓蟄) jīngzhé	啓蟄 keijichu	啓蟄 (驚蟄) jingzhe	lịch hị xuân xuân	5-6 сакавік
0°	Вясновае раўнадзенства	春分 chūnfēn	春分 sunbun	春分 (春分) chunfen	lịch xuân phân	20-21 сакавік

0°	Вясновае раўнадзенства	春分 чуньфэнь	春分 сюмбун	춘분 (春分) чхунбун	Xuān fān сюан фан	20–21 сакавіка
15°	Ясна і светла	清明 цінмін	清明 сэймэй	청명 (清明) чхёнъмён	Thanh minh тхань мін	4–5 красавіка
30°	Хлебныя дажджы	穀雨 (谷雨) гуюй	穀雨 коку:	곡우 (穀雨) когу	Cốc vũ кок ву	20–21 красавіка
45°	Пачатак лета	立夏 ліся	立夏 рікка	입하 (立夏) іпха	Lập hạ лап ха	5–6 мая
60°	Малое багацце	小滿 (小滿) сяомань	小滿 сё: ман	소만 (小滿) соман	Tiểu mãn тхеуман	21–22 мая
75°	Калашанне хлеба	芒種 (芒种) манчжун	芒種 бо: сю	망종 (芒種) маньджон	Mang chủng манг тьонг	5–6 чэрвеня
90°	Петняе сонцастаянне	夏至 сячкі	夏至 гэс	하지 (夏至) хаджі	Hạ chí ха ці	21–22 чэрвеня
105°	Малая спёка	小暑 сяюшу	小暑 сё: сё	소서 (小暑) сосо	Tiểu thử тхеу тхы	7–8 ліпеня
120°	Вялікая спёка	大暑 дашу	大暑 тайсё	대서 (大暑) дэсо	Đại thử дай тхы	23–24 ліпеня
135°	Пачатак восені	立秋 ліцю	立秋 ріссю:	입추 (立秋) іпчху	Lập thu лап тху	7–8 жніўня
150°	Спыненне спёкі	處暑 (处暑) чушу	処暑 сёсё	처서 (處暑) чхосо	Хử thử схы тхы	23–24 жніўня
165°	Белыя росы	白露 байлу	白露 хакуро	백로 (白露) пэхро	Bạch lộ бать ло	7–8 верасня
180°	Восеньскае раўнадзенства	秋分 цюфэнь	秋分 сю: бун	추분 (秋分) чхупун	Thu phân тху фан	23–24 верасня
195°	Халодныя росы	寒露 ханьлу	寒露 канро	한로 (寒露) халло	Hàn lộ хан ло	8–9 кастрычніка
210°	Выпадзенне шаці	霜降 шванцзян	霜降 со: ко:	상강 (霜降) саньган	Sương giáng шьонг зянг	23–24 кастрычніка
225°	Пачатак зімы	立冬 лідун	立冬 рітто:	입동 (立冬) іпдон	Lập đông лап донг	7–8 лістапада
240°	Малыя снягі	小雪 сясюэ	小雪 сё: сэцу	소설 (小雪) сосоль	Tiểu tuyết тхеу тует	22–23 лістапада
255°	Вялікія снягі	大雪 дасюэ	大雪 тайсэцу	대설 (大雪) дэсоль	Đại tuyết дай тует	7–8 снежня
270°	Зімовае сонцастаянне	冬至 дунчжы	冬至 то: дзі	동지 (冬至) тоньджы	Đông chí донг ці	21–22 снежня
285°	Малыя халады	小寒 сяохань	小寒 сё: кан	소한 (小寒) сохан	Tiểu hàn тхеу хан	5–6 студзеня
300°	Вялікія халады	大寒 дахань	大寒 дайкан	대한 (大寒) дэхан	Đại hàn дай хан	20–21 студзеня

Мусульманскі календар і летазліччэнне

Рысунк 8. – Мусульманскі паўмесяц

Пачатак мусульманскага летазліччэння звязаны з рэальнымі гістарычнымі падзеямі з жыцця **Прарока Мухамеда**. Пачатак яго прапаведніцкай дзейнасці выдзелена ад 610 г., а мусульманскае летазліччэнне пачынае адлік з перасялення Прарока з Мекі ў аазіс Ясрыб. Прыбыццё Прарока ў Ясрыб (названы пазней горадам Прарока, гэта значыць Медзінай) большасць гісторыкаў датуе 24 вераснем 622 г. Аднак весткі летазліччэнне з **Хіджры** пачалі толькі ў 637 г., у перыяд кіравання другога праведнага халіфа Амара ібн аль-Хатаба. Пры гэтым па загадзе халіфа за адпраўную кропку новай эры быў узяты не сам дзень прыбыцця Прарока ў Медзіну, а 1 мухаррама (першы дзень першага месяца) таго ж года.

У аснове Хіджры ляжыць месяцовы гадавы цыкл. Мусульманскі календар, гэтак жа як і сонечны, складаецца з 12 месяцаў. Назвы месяцаў ісламскага календара захаваліся тая ж, што і ў старажытным сонечна-месяцовым арабскім календары.

Месяцы (няшчотныя – 30 дзён, цотныя – 29):

1. Мухаррам – «забаронены, святлы». У гэты месяц года не дазвалялася весткі ваенных дзейнасці і паходы.
2. Сафар – «жоўты». Гэтая назва воснянскага месяца, калі расліны жоўкнуць і марнеюць.
3. Рабі-уль-авваль – першы Рабі. Хоць у сучаснай арабскай мове «рабі» азначае вясну, у старажытнасці так называлася восень. Гэты месяц таксама быў воснянскім.
4. Рабі-уль-ахір – другі Рабі.
5. Джумад-уль-авваль: слова «джумад» паходзіць ад дзеяслова «застываць, замрзаць». Гэта быў зімовы месяц.
6. Джумад-уль-ахір – другая джумад.
7. Раджаб – «устрымання ад гвалту». Раджаб – месяц устрымання ад паходаў і ваенных дзейнасці.
8. Шаабан (ад дзеяслова «падзяляцца»). У гэты месяц плямёны адпраўляліся ў паходы.
9. Рамадан (ад дзеяслова «быць распаленым»). У гэты месяц сонца распаліла зямлю і выпальвае расліннасць.
10. Шавваль (ад дзеяслова «здымацца з месца») – качавы, вандроўны месяц.
11. Зуль-Каада (ад дзеяслова «сядзець, знаходзіцца на месцы») – месяц стаянка.
12. Зуль-Хіджа (ад дзеяслова «здзіўляць паломніцтва»).

Пачатак кожнага месяца мусульманскага календара вызначаецца месяцовымі цыкламі, г. зн. пачатак новай чвэрці – гэта і ёсць пачатак новага месяца. Месяцовы месяц доўжыцца ад з'яўлення аднаго маладога месяца да наступнага, г. зн. 29 дзён 12 гадзін 44 хвіліны 3,8 секунды, таму ў адных месяцах 29 дзён, а ў іншых – 30. Дадатковыя дні месяца забараняюцца, акрамя адзінага дня, які служыць для ўтрымання маладога паблізу 1-га чысла месяца [25]. Гэты дзень уключаецца ў месяц зуль-хиджа.

Дванаццаць месяцовых месяцаў складаюць месяцовы год, які, па самых набліжаных падліках, роўны 354 суткам. А паколькі сапраўдны працягласць месяцовага года не 29,5 дзён, а на калякі большы, то і працягласць месяцовага года роўная не 354 дням, а 354,367. Паколькі гэта не цэлы лік, то неабходна ўзнікае праблема высакосаў, г. зн. чаргавання простых гадоў, якія змяшчаюць 354 дні, і гадоў падоўжаных – па 355 дзён.

Цыкл складаецца з 30 гадоў: 19 звычайных па 354 дні і 11 высакосных па 355 дзён. Высакосныя гады 2, 5, 7, 10, 13, 16, 18, 21, 24, 26, 29-ты. Дадатковы дзень дадаецца да апошняга месяца.

Мусульманскі год заўсёды караець сонечнага: на 10 сутак, калі мусульманскі высакосны, а сонечны просты, на 11 сутак, калі абодва гады простыя ці высакосныя; і нават на 12 сутак, калі мусульманскі год просты, а сонечны – высакосны.

Мусульманскі год не прывязаны да сезонаў, месяцы мігруюць па ўсіх порах года, у выніку чаго пачатак года, напрыклад, можа прыпадаць на летнія месяцы грыгарыянскага стылю, а праз некаторы час – на зімовыя.

Кожны месяц пачынаецца з маладзіка, пад якім у ісламе маецца на ўвазе не самае блізкае размяшчэнне Сонца і Месяца, а з'яўленне маладога месяца пасля маладзіка. Гэта значыць, пачатак месяца прыпадае на той дзень, калі серп маладога Месяца, пасля маладзіка, робіцца бачным з заходам Сонца. Астранамічны маладзік зусім не абавязкова азначае пачатак аднаго з месяцаў Хіджры. Месяц рухаецца па нябеснай сферы па вельмі складанай траекторыі, якая складаецца з 223-х розных арбіт, па зліску з рознымі параметрамі, і хіця маладзікі можна разлічыць вельмі дакладна, сапраўдную бачнасць паўмесяца прадказаць значна складаней. Гэта залежыць ад такіх фактараў, як надвор'е, аптычныя ўласцівасці атмасферы і месца знаходжання назіральніка. Таму вельмі складана загадзя прадказаць, калі пачнецца новы месяц. У цяперашні час існуюць два меркаванні па пытанні вызначэння пачатку месяца: некаторыя мусульмане ўлічваюць мясцовую бачнасць Месяца, у той час як іншыя спадзяюцца на сведчанні аўтарытэтных людзей у мусульманскім свеце. Дапушчальныя абедзве магчымасці, але гэта прыводзіць да адрознення часу пачатку месяцаў.

Для перакладу з Хіджры ў Міладзі (цяпер дзейны сонечны календар) па Хіджры памнажаецца на 0,97, да атрыманага ліку дадаецца 621,6 і атрымліваецца год па Міладзі. Прыклад: $1422 \times 0,97 = 1379,4 + 621,6 = 2001$.

Для зваротнага перакладу з Міладзі ў Хіджры ад Міладзі аднямаецца 621,54, да выніку дадаецца вынік ад дзялення гэтага ліку на 32,5. Прыклад: $2001 - 621,6 = 1379,4 + (1379,4:32,5) = 1420$.

? Пытанні і заданні

- Прачытайце сказ: «Пачатак мусульманскага леталічэння звязаны з ...».
- Далюйце сцягджэнні: *сонечны календарны месяц доўжыцца ... дні; месяцовы календарны месяц доўжыцца ... дні*.
- Назавіце вядомыя Вам стылі мусульманскага леталічэння.
- Як называецца мусульманскі сонечны календар, які дзейнічае зараз:
 - Міладзі;
 - Рамадан;
 - Медзіна;
 - Хіджра.
- Суадпясце:

Індыйскі Новы год	Капіюга
Індыя, 50-я гг. XX ст.	Капыты
Перыяд эпохі Махаяга, у які мы зараз жывём	Дзень, наступны за днём вясновага раўнадзенства
Касмічныя суткі, што налічваюць 4 мільярды 320 мільянаў зямных гадоў	Распрацаваны адзіны нацыянальны календар

- З чым звязана дзяленне года на сезоны ў кітайскім сельскагаспадарчым календары?
 - са становішчам сонца на экліптыцы;
 - з парой збора ўраджаю;
 - сезонамі дажджу;
 - рухам месяца.